

הדרכת רכב נוסע בשבת

בעיה נפוצה שהרבה שומרי שבת נתקלים בה היא, שנהג ברכב שואל איך להגיע למקום פלוני. אם ננחה אותו למחוז חפצו, האם יש כאן איסור משום "לפני-עיוור", "מסייע לדבר עבירה", או אולי חילול השם? מאידך גיסא, אולי חילול השם יהיה דווקא אם לא ניענה לבקשתו.¹

א. מצוות תוכחה לנהג

כשאדם מישראל עובר עבירה - עלינו להוכיחו כדי שיתקן דרכיו. על אחת כמה וכמה, כשהוא משתף שומר מצוות בעבירה ורוצה שיעזור לו לבצעה. אלא שמצוות תוכחה אינה רק אמירה, והיא תלויה בכמה תנאים. לדעת רוב הפוסקים², התוכחה נועדה לשנות את התנהגות העבריין, ואם ברור שלא תשנה אותה - אין להוכיחו³. כשנהג רכב עוצר ומבקש מידע - ברור שלא נוכל בתוכחתנו לגרום לו לעצור ולהפסיק לנסוע.

1. בנושא זה דנו הרב יצחק הלוי והרב שמואל הרשור ("כתלנו" י"ג, עמ' 182 ואילך). מסקנתי דומה **בחלקה** לדבריהם. אמנם לא דנו בדברי הציץ-אליעזר, וגם לא ידעו עדיין אודות דעתו של הגרש"ז אויערבך, המובאת בתגובתו של הרב אביגדור נבנצאל לדבריהם.
2. רמב"ם (הלי' דעות ו, ז); סמ"ג (עשין יא); תוס' (שבת נה, א ד"ה ואע"ג).
3. בנושא זה דנו הרב יהודה גרשוני והרב שאול ישראלי, זצ"ל (דבריהם מופיעים בקובץ "בצומת התורה והמדינה" כרך ב' עמ' 95 ואילך). כמו כן דנו בזה ב"תחומין" (כרכים ז-ח) כמה רבנים בקשר להפגנות השבת בפתח-תקוה.

תנאי נוסף לתוכחה הוא, שהמוכיח יהיה בקשר חיובי עם העבריין, כדברי ספר חסידים (סי' תיג):

דוקא איש את אחיו, **שלו גס בו**; אבל אם היה איש אחר, שאם יוכיחנו ישנאהו וינקום ממנו, אין להוכיחו.

דבריו הובאו להלכה במג"א (סי' תרח ס"ק ג). נהג שאינו מכיר את האדם שאותו הוא שואל, ודאי אין לבו גס בו. יש להעריך שישנאהו, ואולי אף יעשה לו רע. לכן, התגובה אינה יכולה לכלול תוכחה על העבירה. הבעיה היא: חילול השם, איסור "לפני עיוור" וחזוק ידי עוברי עבירה.

ב. "לפני עיוור" וסיוע לדבר עבירה

1. הכתוב אומר: "ולפני עיוור לא תתן מכשול" (ויקרא, יט, יד). חז"ל למדו מכאן, שאסור להכשיל אדם גם בעניינים רוחניים ולגרום לו לעבור איסור (פסחים כב, ב ועוד). איסור זה קיים, כשהמכשיל **נותן לחבירו** את האפשרות לעבור עבירה שלא יכול היה לעשותה בלאו הכי. אחת הדוגמאות היא: העומד בצד אחד של נהר ומושיט לנזיר כוס יין על מנת שישתה, כאשר לנזיר **לא היתה דרך אחרת** להגיע ליין בעצמו (עבודה זרה ו, ב). לעומת זאת, אם יש לנזיר דרך להגיע ליין בעצמו, מי שעזר לו אינו עובר על "לפני עיוור".
האם יש בכל-זאת איסור מדרבנן במעשה זה, של סיוע? בעלי התוספות (עבודה זרה שם, ד"ה מנין שלא) כתבו שהאיסור להושיט מאכל אסור אפילו למומר, אינו קיים אלא אם כן הוא עומד בצד שני של הנהר ואינו יכול להגיע אליו. גם הרא"ש (ע"ז פרק א סי' ב) הביא את דברי התוספות. מכאן דייקו הפוסקים⁴, שאם העובר יכול היה להגיע אל האיסור בעצמו - מותר להגיש לו, ואין בזה כל איסור⁵, למרות שהמושיט מסייע בדבר⁶.

4. תוס' (ע"ז ו, ב ד"ה "מנין"); מרדכי (רפ"ק דע"ז); רי"ז (נתיב י"ד ריש חלק ז). ועיי' רמ"א (ד"מ יו"ד סי' קנא; הגהת שו"ע סעי' א); ש"ך (סי' ו); בנין-ציון (סי' טו); משיב-דבר (ח"ב סי' לא).

5. הערת העורך (ע. א.). עיי' בספר "לפני עיוור" (להרב יצחק אליהו הכהן אדלר, אופקים תשמ"ט, בהוצאת "המוסד לעידוד לימוד תורה"; עמ' לט-מא), הדין באיסור "לפני עיוור" או "מסייע" באדם העובר על האיסור ממילא, והמסייע רק גורם לו להוסיף בכמות האיסור או במספר הפעמים שהוא עובר עליו. יש אומרים שאין בכך איסור תורה אף בתרי עברי דנהרא: רמב"ם (מע"ש פ"ד מ"א); ריטב"א ומאירי (ע"ז יד, ב); שטמ"ק (בי"מ ה, ב) בשם הריטב"א; טורי אבן (אבני מילואים חגיגה יג, א). וי"א שיש בכך איסור תורה: תוס' (ע"ז יד, ב ד"ה מקום); ב"ש (אה"ע סי' ה ס"ק יח). ועיי' שו"ת אגרי"מ (או"ח ח"ב סי' פ); מנחת יצחק (ח"ג סי' עט).

אף בנד"ד מדובר במי שעובר על האיסור ממילא, גם ללא עזרת המסייע; אלא שכאן קל יותר, שאין בסיוע כדי להוסיף בכמות האיסור או באיכותו, ולהיפך, יש בו כדי להפחית בכמות האיסורים. וייתכן שאף האוסרים יתירו כאן.

6. מדברי הרמב"ם משמע שאיסור "מסייע" הוא חלק מאיסור דאורייתא של הכשלת העיוור, שכן כתב בספר המצוות (לאוין, רצט): "ולאו זה אמרו שהוא כולל גם כן מי **שיעזר** על העבירה או יסבב

2. אבל התוספות במסכת שבת (ג, א ד"ה "בבא דרישא") והרא"ש (שם, סי' א) כתבו שגם בעל-הבית המושיט חפץ בידו לפני המוציא אותו מרשותו לרשות-הרבים, עובר על איסור "מסייע" מדרבנן, למרות שהעני היה יכול לעשות הכל לבדו. הנימוק לאיסור הוא: "דאפילו קטן אוכל נבילות בית-דין מצווים להפרישו; כל שכן גדול, שלא יסייעו לו" (רא"ש שם). לכאורה יש מחלוקת בין בעלי-התוספות בשבת ובעבודה-זרה, וסתירה בדברי הרא"ש שהביא בכל מקום את דעת התוספות, כאילו מסכימים זה לזה.

3. הרמ"א (יו"ד קנא, ד) הביא דעות חלוקות אם מותר למכור לגוי לבונה שעתיד להקטיר אותה לעבודה זרה, כשהלה יכול לקנותה במקום אחר (ואז המצב אינו "תרי עברי דנהרא אלא "מסייע"). את דעת האוסרים הביא הרמ"א בתור "יש מחמירין", וכדברי התוספות במסכת שבת, אבל הוסיף **שהמנהג היה להקל**, וכדעת תוספות במסכת עבודה-זרה, וסיים שבעל-נפש יחמיר על עצמו. נמצא שלדעתו אין איסור "מסייע" באופן זה. הש"ך (ס"ק ד) חולק על הרמ"א, ולדעתו לא נחלק אדם בעולם שאין לסייע לעוברי עבירה, גם כשיכולים לעשות הכל בעצמם. מה שאמרו הראשונים שאין איסור בדבר זה, הוא דווקא בגוי או ישראל מומר, שאין מצווים להפרישו, והרי זה המקרה במסכת עבודה זרה. אבל ישראל, שאנו מצווים להפרישו מאיסורא, אסור לנו לסייע לו, כמבואר במסכת שבת, שם הדיון הוא בישראל שאינו מומר.

אז, כי הוא יביא האיש ההוא... ויעזרהו להשלים עבירתו, או יכין לו סיבת העבירה. ומאלו הפנים אמרו במלוא ולווה רבית ששניהם יחד עוברים משום ולפני עיוור... כי כל אחד משניהם עזר את חבירו והכין לו להשלים העבירה".

וכך כתב גם בפיהמ"ש (תרומות ו, ג): "והמתעהו ומביא אותו לידי מכשול או שצוהו על העבירה **או שסייעו** עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים כפי ערך מה שעשה בסייעו או בהקישו את חבירו... עובר הוא על מה שאמר ה': ולפני עיוור לא תתן מכשול, אם גרם לעבירה, או שעובר על דבר ה': אל תשת ירך עם רשע, אם סייע לחוטא". לפי זה אין לחלק ביניהם, ואם מותר משום "לפני עיוור" יהיה מותר גם משום "מסייע", וכשהתרנו בחד עברא דנהרא הרי זה מותר לגמרי!

אלא שבשיטת הרמב"ם יש להקשות: מדוע השמיט את חילוק הגמרא בע"ז לענין תרי עברי דנהרא? יש אחרונים שתייצו דלא סבירא ליה לחילוק זה, ודייקו את סברתם מדבריו הנ"ל (ע"י מהר"צ חיות שבת ג, א ד"ה "תד"ה בבא דרישא"; חת"ס גיטין סא, א ד"ה לפי). ולפי"ז אי-אפשר לומר את הסברא הנ"ל ברמב"ם. אבל בשדי-חמד (מערכת וא"ו כלל כו אות ג) השיג על מהר"צ חיות הנ"ל, וכתב דמצוה להוכיחו דווקא כשישמע, ומה שאמרו ש"מסייע" אסור מדרבנן, הוא במקום שלא ישמע. עוד הביא השד"ח שם (אותיות ה, ו, ז, יו) כמה אחרונים שדנו לתרץ דברי הרמב"ם ובתוכם דברי מכתם-לדוד שהרמב"ם שלא חילק בתרי עברי דנהרא - כיון שמדבר במקרה שמטמאו בידים, ועוד חילוקים רבים שם, והרבה סוברים דהרמב"ם ס"ל האי דינא דתרי-עברי נהרא, וכמ"ש גם הרדב"ז בביאורו לרמב"ם (הל' נזירות ה, כ).

הדגול-מרבבה (שם, בהערה על הש"ך) מקשה: כיון שמדובר בישראל מומר, הלא אף על פי שחטא, ישראל הוא, ומצווה להפרישו מאיסור, וודאי לא לסייע לו. הוא מתרץ, שבגמרא במסכת שבת מדובר בשוגג, ובאופן זה דיברו התוספות והרא"ש שמצוה להפרישו ואסר לסייע לו. אבל במסכת עבודה זרה מדובר בעובר עבירה במזיד, ובזה לא נאמר הכלל שאסור לסייע לו.

לדעת הדגמ"ר, מה שאומר הש"ך הוא, שכל העובר עבירה במזיד נקרא "מומר לאותו דבר", וכלפיו אין איסור "מסייע". לפי דברי הדגמ"ר הורחבו דברי הש"ך מאד, ואין מצוה להפריש את המזיד מלעבור עבירה.

אולם גיליון מהרש"א (שם) מקשה: מנין לש"ך שהעובר במזיד אין מצווים להפרישו ואין איסור לסייע לו?

הוא מעלה אפשרות שהש"ך למד את דינו מהגמרא בבבא קמא (סט, א). שם, נאמר שהצנועין היו מציינים את כרם הערלה בחרסית כי שלא ייכשלו הגנבים הבאים לגנוב פירות. לעומתם אמר רשב"ג שאין לציין את הכרם, והגמרא מסבירה טעמו משום "הלעיטהו לרשע וימות!" פירושו הפשוט של מושג זה הוא, שכיון שמדובר ברשע, לא מוטלת עלינו כל חובה למנעו מעבירה נוספת כלשהי הכרוכה במעשה הרע שעושה.

הדגמ"ר מדייק מלשון הרמב"ם בפיהמ"ש (מעשר שני ה, א), שכתב: "ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבוא לידי מכשול, לפי שעוון הגזלנות יותר גדול". נמצא שהמשפט "הלעיטהו לרשע וימות" נאמר במי שגזל פירות, שאין לעזור לו להימנע מעבירה אחרת, שהיא אכילת פירות ערלה! וגם זה - כיון שהגזל חמור יותר⁷. מכאן הוא מסיק שכלל זה תקף כשמתקיימים שני תנאים: מניעת עבירה אחרת, והיא פחות חמורה מזו שבין כך התכוון לבצע. מכאן הוא מקשה על הש"ך והדגמ"ר, מנין לפטור אדם מלהפריש חברו מאיסור כשאין שני תנאים אלה מתקיימים?

נמצאו דברי הש"ך קשים, ויש ליישבם (לקמן, אות ג, יובא תירוצו של הציץ-אליעזר).

4. השו"ת בנין-ציון (סי' טו) נוקט דרך אחרת לתרץ הסתירה בתוספות, על פי החילוק בין מסייע בשעת העבירה לבין מסייע לפני העבירה. לדעתו, התוס' במסכת שבת מתייחסים לבעה"ב המסייע לפני לעבור על מלאכת הוצאה, שהוא סיוע בשעת מעשה, ולכן אוסרים

7. הערת העורך (ע. א.): יש להעיר שרק לדעת הרמב"ם "הלעיטהו" זה היתר גמור. אולם לדעת ראשונים אחרים, מן הראוי להימנע מכך, ולנקוט פעולות אקטיביות כדי להפריש את החוטא מאיסור. ואף שאין לכך משמעות הלכתית מחייבת, יש כאן ביטוי ליחס עקרוני אחר לאחריותנו למנוע יהודי אחר מעבירה.

אותו. אבל במסכת עבודה זרה מדובר בהושטת האיסור למומר, ולא בהאכלתו, שהיא הפעולה האסורה.

תירוץ נוסף כתב שם, על פי דברי הריטב"א (ע"ז ו, ב) המחלק בין נתינת דבר איסור למי שתובע אותו בפירוש על מנת לעבור עבירה, לבין מי שלא תובע אותו בפירוש לעבירה, למרות שאנו יודעים שהוא מומר לעניין זה. הראשון אסור משום מסייע, והשני מותר⁸.

ג. הדרכת הנהג - סיוע לעבירה או מניעת עבירה ?

במקרה שאנו דנים בו אין סיוע לעבירה. הנהג שואל מהי הדרך למקום מסוים, והנשאל **אינו נותן** לשואל את האמצעים לעבור איסור, שהרי אינו נותן לו את הרכב, ואף אינו מסייע לו בפעולת הנהיגה. לכן הדיון אינו בדיון "לפני עיוור", ואף לא בדיון "מסייע לדבר עבירה". **העבירה אינה הגעתו של הנהג למחוז חפצו, אלא הסעת הרכב**, ובוה אין הנשאל מסייע ולא כלום. אדרבא, במה שיורה לו הדרך הנכונה הוא מקצר את זמן הנסיעה ומונע חילול שבת. האם במקרה זה עדיף דווקא לענות לשאלת הנהג?

הציץ-אליעזר (חט"ו סי' יח) מדמה מקרה זה למקרה המופיע בסוגיא שהבאנו ממסכת בבא קמא. הוא מדייק מהמקרה שם שדווקא כיון שמעשה הגולה הוא עבירה חמורה, אין אנו מצווים להפריש את הגולן ממנו על ידי כך שנסב את תשומת לבו לאיסור היותר קל, של ערלה, אף שבכך **יימנע לגמרי** מעשיית כל איסור. שהרי זה המצב של אותם גזלנים הנזהרים מערלה, שאם יידעו שהפירות הם של ערלה, יימנעו מלגזול אותם. למרות הסיכוי הסביר למנוע כל איסור, אומרים עליהם את הכלל "הלעיטהו לרשע וימת". לדעתו, כוונת הרמב"ם בפירוש המשנה היא, שכיון **שבדרך כלל** אינם נוהרים מאיסור חמור של גזל - אין אנו מצווים להפרישם, לא ממנו ולא מערלה הכרוכה עמו **במקרה זה**. לפירוש זה נמצא שהגמרא סוברת שאפילו אם נמנע אותו עכשיו לגמרי מלעבור על האיסור, אין אנו מצווים להפרישו, שכן מדובר ברשע העובר עבירות באופן קבוע! מכאן למדו הש"ך והדגמ"ר שאין חובה להפריש את המזיד מעבירה, ובכך מיושבת קושייתו של הגיליון מהרש"א על הש"ך והדגמ"ר⁹.

8. כך גם מיושבים דברי תוס' בע"ז והרמ"א הפוסק אותם, עם המשניות במסכת שביעית (ה, ו-ט), האוסרות במפורש לסייע לעוברי עבירה. לדברי הבנין-ציון משניות אלה עוסקות במסייע בשעת העבירה ממש או מסייע למי שאומר בפירוש שהסיוע נועד לו לעשיית עבירה.

9. הערת העורך (ע. א): גם לדעת הגר"ש ישראל (עמוד הימיני ע"י צז-צח), אין חובת "לאפרושי מאיסורא" כאשר העבריין עובר באופן קבוע וההפרשה היא חד-פעמית. וע"י משנ"ב (סי' תר"ח סעי' ב, בה"ל ד"ה עד), ולעומת זה - בדעת כהן (סי' טז ד"ה בענין). וכן ע"י משנ"ב (סי' תקכו ס"ק א) שכתב שיש חובת "אפרושי מאיסורא" גם ביחס לקראים. וק"ו לנד"ד. וע"י משנ"ב (סי' תמח ס"ק יא, וכן סי' שמז ס"ק ז), שיש לפנינו בישראל מומר אף אם אביו גוי. וכ"כ בשו"ע (יו"ד סי' קנט) ובשו"ת חוות יאיר (סי' קפה).

על פי זה מסיק הציץ-אליעזר שלא מוטל עלינו למנוע את הנהג מלנסוע דרך ארוכה יותר, כיון שהוא רשע במעשה חילול שבת, וכדעת הש"ך והדגמ"ר. עוד הוסיף ודייק מדברי גיליון מהרש"א, שכתב על הגמרא בבבא קמא: "דשאני התם שבאותו דבר שעשה רשעות עכ"פ איננו מצווים שלא יעשנו באיסור אחר עוד". לפי-זה, גם לדעתו הדין הוא שאין להדריך את הנהג, שהרי הוא סובר שאין אנו מצווים באותה עבירה שלא יוסיף לעשות עמה עבירה נוספת.

מאידך גיסא, טוען הציץ-אליעזר, יש חילול השם גדול בכך שיאמרו הרואים שלא אכפת לעוזר משמירת השבת.

על דברים אלו יש להשיב:

א. מה שהוסיף בדברי הרמב"ם שהנימוק הוא 'כיון שבדרך כלל הם עוברים איסור גזל' - אינו מופיע כלל, ודחוק מאוד לומר שאת **עיקר ההסבר** השמיט הרמב"ם.

ב. מה שדייק מדברי גיליון מהרש"א - שכתב "שבאותו דבר שעושה רשעות אין אנו מצווים להפרישו שלא יעשה באיסור אחר עוד", שכוונתו גם למקרה שאפשר למנעו מהמשך עשיית אותו איסור - אין מקור לזה בלשונו שם, שאינה אלא חזרה על דברי הרמב"ם המדבר על מניעת האיסור הקטן יותר המתלווה לעבירה גדולה.

לעצם טענתו, שבמקרה המופיע בגמרא ימנעו הגזלנים לגמרי מלגזול - הרי יש להעמיד בפשטות שיגזלו שדה אחרת הסמוכה לזו של ערלה. גם דברי הרמב"ם מתבארים כך באופן מרווח "ואין לנו לעשות תקנה לגזלן (כלומר, בזמן שהוא גזל, א. ו.) שלא יבוא לידי מכשול, לפי שעוון הגזלנות יותר גדול".

לפי זה נמצא שדווקא **עדיף לעזור** לנהג השואל להגיע במהירות ובדרך הקצרה ביותר למחוז חפצו. אמנם לפי הש"ך והדגמ"ר אין לנו חובה למנעו מאיסור כשהוא מומר או מזיד, אבל הגדרת סתם מחלל שבת בימינו היא "תינוק שנשבה", ועליו אנו מצווים להפרישו מאיסור גם לדעתם.

ד. חילול השם בסיוע או בהימנעות

בתשובתו כותב הציץ-אליעזר שבעזרה לנהג יש משום חילול השם, בכך שהעוזר מראה שלא אכפת לו מקדושת השבת¹⁰. אמנם בתחילת התשובה מביא דברי תלמיד-חכם אחד

10. יש לבאר, שהתנהגות שיש בה מתן לגיטימציה מפורשת לחילול שבת - אינה כלולה בקטגוריות הרגילות של "לפני עיור" ו"מסייע", ויש בה הכרזה כאילו הדתיים מכירים ביזכותם של החילוניים לחלל שבת, כאילו הדת היא עניין של הפרט בלבד. התנהגות כזאת, יש בה משום חילול השם.

בעילום שמו הכותב שזאת ניתן למנוע על ידי שיאמר לו לפני שמראה לו הדרך שהיום שבת ואסור לנסוע, אך הדרך הקרובה ביותר היא בכביש פלוני. על-זה השיג הציץ-אליעזר שלש השגות עיקריות:

1. הנהג הנוסע יקבל זאת בלעג.
2. הרואים לא יחדלו על ידי זה מלחשוב עליו שלא אכפת לו מחילול שבת, ומה שאומר אינו אלא מן השפה ולחוץ.
3. לא כל אדם שומע כל מה שאומר לנהג ויש שישמע את הסיוע ולא את ההסתייגות. אבל דבריו תמוהים, שאם גדר חילול השם כאן הוא, ששומר מצוות מסייע למחלל שבת לעבור את העבירה, הרי הוא דווקא מונעו מהגדלתה. ואם החשש הוא שהדרכת הנהג מראה שלא אכפת לו - הרי אומר בפירוש שאכפת לו, ומנין שהנהג יקבל זאת בלעג? וגם אם יקבל בלעג, סוף-סוף ברור לו ששומר השבת הזה אינו מזלזל בקדושתה. והחשש שמא מי ששמע אותו מדריך את הנהג לא שמע אותו אומר לו שהיום שבת וכו' - הוא רחוק מאוד. אמנם יתכן שהרואים מרחוק שמאריך לדבר ולהראות בתנועות ידיים את הדרך יבינו שהוא מסייע לו, וכך יחשבו שקדושת השבת אינה חשובה בעיניו, אבל מנין לחשוש עד כדי כך? אדרבה, יש לחשוש לחילול השם ושנאת הדתיים והדת כשלא מראים לנהג את הדרך, ואז הוא והאנשים שעמו במכונית, ואולי גם עוברים ושבים חילוניים הרואים זאת, כועסים על הדתיים שאינם נוהגים מנהג אנושי של סיוע לזולת. יתכן שהציץ-אליעזר סבור שעצתו להתעלם מהשואל לא תגרום לו לשנוא דתיים, אבל זו השערה שיש לפקפק בנכונותה¹¹.

11. הערת העורך (ע. א.): הנחת היסוד של המאמר היא שהימנעות מלסייע למחלל שבת המחפש את דרכו תביא אותו לשנאה כלפי דתיים. אולם נראה שיש לחלוק על תוקפה הגורף של קביעה זו. הנקודה המשמעותית ביותר היא היחס הנפשי, והטאקט הנובע ממנו, ולא עצם התשובה למחלל השבת. אמירה כנה, שתוכנה הוא: "הייתי מאד שמח לעזור לך, ואני מרגיש לא נעים בכך שיש לי בעיה מצפונית לעשות זאת" - לא אמורה לגרום שום שנאה. להיפך, החילוני יתנצל בכנות על כך שבכלל העלה על דעתו לבקש מאדם דתי לעשות דבר המנוגד למצפונו. לעומת זאת, התנהגות מתייפפת שמגמתה היא מיסיונרית - להראות כמה הדתיים הם אנשים טובים - נקלטת ומרחיקה מאד. על כן נראה לי שיש להתמקד יותר בתיקון המידות, היחס הנפשי וסגנון הדיבור, מאשר בחיפוש היתרים להיות "נחמד". על כולנו ללמוד כיצד להינזר מכל יחס מתנשא או פטרנליסטי כלפי האדם החילוני, ולטפח בתוכנו אהבה וכבוד של אמת. ואם התנהגותנו תהיה פועל יוצא של יחס כזה, לא תיגרם מכך שום שנאה, ולהיפך. תשובת הכותב: הצעה זו נראית לי בעייתית ביותר, כיון שאין דעתם של נוסעי המכונית פנויה לשמוע "הצהרת עקרונות" כשהם ממחרים לנסוע ותועים בדרכם. ונראה שזה היה השיקול שהונח ביסוד הנהגתו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל.

אמנם אפשר לשיטה זו להציע דרך אחרת, שהנשאל יאמר שאינו יודע או שאינו גר במקום; שהרי מותר לשנות מפני השלום. אלא שגם באופן כזה יתכן שהנהג ינחש שאינו רוצה לעזור לו וישנא אותו ואת הדת.

מצאתי שהגרש"ז אויערבך זצ"ל התלבט בזה (בקובץ "כתלנו" היוצא ע"י ישיבת הכותל בעיר העתיקה, כרך י"ג עמ' 254-255; דבריו מובאים ע"י תלמידו, הרה"ג אביגדור נבנצל). מתחילה סבר שחילול השם גדול הוא כששומר מצוות מסייע לחילול שבת, יותר מאשר כשמסרב והנהג מדבר סרה נגד שומרי מצוות. כך גם נהג למעשה, ונמנע מלסייע לנהג השואל בשבת. אבל אחר כך חזר בו, וסבר שיש להדריך את הנהג כדי לצמצם את חילול השבת, ולומר בערך כך: "היום שבת קודש ואסור לנסוע; אך כדי לצמצם את חילול השבת, אני מודיע לך שעליך לנסוע למקום פלוני"¹².

מכאן אפשר ללמוד שלדעתו עיקר החשש לחילול השם היה כלפי הנהג ולא כלפי הסביבה, ואפשר למונעו באמירה המוכיחה שחילול שבת אינו קל בעינינו ח"ו¹³.

12. במכתב הראשון, מסיון תש"ן, כתב הרב נבנצל:
 "המאכיל את החוטא בלא ברכה ונטילת ידיים - מכשילו באיסורים דרבנן, ובפת - בביטול מצוות עשה בברכת המזון, שהם קלים לעומת לאו של "לא תשנא". מה שאין כן במכשילו בחילול שבת, ששקול כנגד כל התורה כולה ועונשו בסקילה, שחמור יותר מלאו ד"לא תשנא" וזוהי אבידת גופו האמיתית.
 מעשה רב, אדמו"ר הגרש"ז (שליט"א) [זצ"ל] מורה שאין לכוון רכב בשבת, אף אם על ידי כן יאריך בנסיעתו. וכן ראיתיו נוהג למעשה".
 בהערה למכתב, הוסיף הרב נבנצל:
 "במכתב אחר באותו ענין כתב הרב: כששומר מצוות מסייע לחילו שבת - זהו חילול השם, ולא כשמסרב לסייע".
 במכתב נוסף, שנכתב כפי הנראה בחודש אב באותה שנה, כתב הרב נבנצל:
 "...בימים אלה שמעתי מאדמו"ר שליט"א דאף דבעבר נהג כפי שכתבתי לכת"ר - הנה חזר בו מזה, ודעתו דצריך לומר לנהג השואל לדרך בשבת בערך בהאי לישנא: היום שבת קודש ואסור לנסוע, אך כדי לצמצם את חילול השבת אני מודיע לך שעליך לנסוע למקום פלוני...".
 מן ההקשר משמע שהעיקרון שהנחה את הגרש"ז בענין זה היה לצמצם את מידת חילול השבת ככל האפשר.

כיוון זה עולה גם בדברים שהובאו בשמו של הגרש"ז בספר "ועלה לא יבול" (ח"א עמ' קה-קו), שם הנושא הוא מסירת מזון למי שאינו מברך, במקום שההימנעות עלולה לגרום לשנאה. ונמסר שם בשם הגרש"ז שדימה מקרה זה להושטת בקבוק של "סתם יינם" למי שעומד לשתות יין של ערלה, שמתרת, מפני שיש בזה צמצום של האיסור.
 הערת העורך (ע. א.): שאלה זו שמעלה המאמר בהגדרת חילול השם - אם היא בכך שיהודי שומר מצוות נראה כנותן לגיטימציה לדבר עבירה או בכך שיהודי שומר מצוות מתנהג בצורה הנראית בעיני אחרים כבלתי מוסרית - דורשת דיון נרחב. הגמרא ביומא (פו, א) מביאה מספר דוגמאות

סיכום

אם נהג שואל בשבת כיצד להגיע למחוז חפצו:

1. אין כלפיו מצוות תוכחה.
2. אין בעיה של סיוע לעבירה כיון שאין מסייעים לו במעשה האסור, ואדרבא, ממעטים את זמן הנסיעה.
3. לדעת הציץ-אליעזר נאמר עליו הכלל "הלעיטוהו לרשע וימות", ולפי זה **אין צורך למעט חילול שבת** בכך שמראים לו את הדרך ומקצרים לו את הנסיעה.
4. אפשר לדחות דברי הציץ-אליעזר, ולהוכיח שיש צורך למעט חילול שבת גם במקרה זה. בתחילת התשובה מביא בעצמו שתלמיד-חכם גדול אחד כתב לו שנראה להיפך.
4. עיקר ההתלבטות היא בין אפשרות של חילול השם הנובע ממה שמשתפים פעולה עם מחלל שבת במעשהו, לבין אפשרות של חילול השם הנובע ממה שישנא את הדתיים והדת בגלל שלא עוזרים לו.
5. הגרשי"ז אויערבך סבר מתחילה שאין לעזור לו, וחזר בו וסבר שיש לעזור לו אך לומר לנהג שהיום שבת ואסור לנסוע וכדי לצמצם את חילול השבת, אומרים לו את הדרך. בכך יימנע חילול השם הנובע מהעזרה למחלל שבת.
6. יש לשקול גם את האפשרות לומר "איני יודע" או "איני מקומי" כדי להימנע משני החששות לחילול השם.

לחילול השם: ת"ח הקונה ולא משלם מיד, ת"ח ההולך ד' אמות בלא תורה ותפילין, ת"ח שחביריו בושים בו מחמת שמועתו, ת"ח שאומרים עליו "שרא ליה מריה" מחמת התנהגותו, ת"ח שמתנהג בחברה בצורה שאינה מוסרית. כל דוגמא מביאה לידי הגדרה אחרת של המושג. לדיון זה יש להוסיף את ההלכה המרכזית של קידוש ה', שהיא: חיוב מסירות נפש על אמונת ישראל, ואת קביעתו של הנביא יחזקאל (לו, כ-כא) כי הגלות היא חילול השם, "באמור להם עם ה' אלה ומארכו יצאו". שתי הדעות המובאות במאמר מסתמכות על ראיות שונות מתוך מקורות אלה. ועדיין צע"ג, מהי ההגדרה היסודית של המושג "חילול השם", ומתוך כך, מה כלול בה.